

**Nota van Antwoord
zienswijzen ontheffing FF-wet Windpark DMOM**

Ministerie van Economische Zaken

maart 2017

behorende bij het besluit ontheffing Wet natuurbescherming, kenmerk FF/75C/2015/0382

Nummer	Zienswijze	Antwoord	Gevolg
1.1	Windturbines vormen een levensgevaarlijke bedreiging zijn voor de vele vogels in het gebied.	Bij de aanvraag zijn diverse onderzoeken gevoegd waarin de aanwezige beschermde soorten en effecten daarop als gevolg van het windpark zijn beschreven. Uit de onderzoeken blijkt dat de optredende effecten zodanig beperkt zijn, dat er met zekerheid geen (negatief) effect op de gunstige staat van instandhouding optreedt.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
2.1	De ingediende zienswijze betreffende besluitvorming fase 1 is nooit in behandeling genomen.	De betreffende zienswijze uit fase 1 staat geregistreerd onder nummer 4E-OB-0026 en is van een antwoord voorzien in de Nota van Antwoord uit fase 1, pagina 67/68.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
3.1	Er is bij de ontheffingsaanvraag ten onrechte geen rekening gehouden met toekomstige ontwikkelingen van de populatie vleermuizen en vogels als gevolg van de aanleg van nieuwe natuurgebieden in de omgeving.	In de onderzoeken is in kaart gebracht welke effecten er als gevolg van het windpark op de huidige populaties beschermde soorten te verwachten zijn. Of de populaties veranderen (positief of negatief) in de toekomst als gevolg van externe factoren, zoals de ontwikkeling van nieuwe natuur, is onzeker en daarom niet meegenomen. Doordat een worst case benadering bij het vaststellen van de effecten is gehanteerd is voldoende zekerheid verkregen over de te verwachten effecten.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
3.2	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
3.3	Een besluit omtrent de aanvraag ontheffing Ffw is niet gewenst gezien de motie van de 2 ^e Kamer van 20/12/2016.	Voor het antwoord van de minister van EZ op de ingediende motie kan worden verwezen naar de brief van de minister van EZ aan de Tweede Kamer van 19 januari 2017.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
4.1	Er wordt in de tekst gesproken over 3 duurzame energiebronnen. Er staan er maar 2 in, bio-energie en wind. Waar is zon-energie?	In bijlage 1 van de aanvraag is in paragraaf 4.1.1 aandacht besteed aan alternatieve vormen van duurzame energie. In deze paragraaf is opgenomen: "Geconcludeerd kan worden dat windenergie op land een belangrijk aandeel heeft in het behalen van de Europese taakstelling op het gebied van duurzame energie en CO2-reductie, maar dat deze taakstelling niet gehaald kan worden met windenergie alleen. Er is een energiemix nodig waarbij alle vormen van duurzame energie, en windenergie in het bijzonder, een steeds belangrijker aandeel zal krijgen. Alternatieve vormen van duurzame energie vormen geen redelijk alternatief." Deze conclusie wordt tevens gedeeld door de MKEA rapportage (CE Delft/ECN, december 2016) die recent is uitgevoerd naar de kosten en effecten van wind- en zonne-energie.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
4.2	Er is een rij windturbines weg gehaald, waarom juist deze?	Uit de zienswijze (zoals ingediend in fase 1 van de besluitvorming) van de provincie Drenthe en de gezamenlijke zienswijze van de gemeenten Aa en Hunze en Borger-Odoorn blijkt dat zij grote bezwaren hebben tegen de dubbele lijnopstelling rondom het lintdorp Drouwenermond. Ook heeft de Tweede Kamer een op 3 september 2015 voorgestelde motie aangenomen die de zienswijze van de provincie Drenthe ten aanzien van het lintdorp Drouwenermond ondersteunt. De minister van Economische Zaken heeft op basis van de zienswijzen en de motie opnieuw een afweging gemaakt. Dit heeft geresulteerd in het besluit om de lijn van vijf windturbines ten zuiden van het lintdorp Drouwenermond zoals voorgesteld in het ontwerp-inpassingsplan te schrappen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.1	Onduidelijk is op welke andere besluiten bedoeld wordt in het ontwerp-besluit Ffw.	Fase 2 van de besluitvorming windpark DMOM heeft alleen betrekking op de aanvraag Ffw/Wnb. Van coordinatie van meerdere besluiten is derhalve geen sprake. De formulering van het besluit zal hierop worden aangepast.	aanpassing van het besluit, fase 2 gaat alleen over de ontheffing Ffw/Wnb.
5.2	Er is ten onrechte gebruik gemaakt van de uitzondering art. 75b, lid 2, Ffw (oud) vanwege het te laat indienen van aanvullingen op de aanvraag (betreft de zgn. aanhaakplicht).	Op 15 september 2015 is de aanvraag voor de ontheffing van de Flora- en faunawet ingediend. Pas daarna op 17 september 2015 zijn de aanvragen voor de omgevingsvergunningen ingediend. Het indienen van aanvullingen op de aanvraag doet geen afbreuk aan de datum van de ontheffingsaanvraag Ffw.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.3	De ontheffing wordt ten onrechte verleend voor een termijn langer dan 25 jaar.	De bedoeling is om ontheffing te verlenen voor 25 jaar, de datum wordt aangepast.	aanpassing van het besluit, termijn wordt aangepast (25 jaar).
5.4	Er is ten onrechte geen ontheffing gevraagd voor de grote zilverreiger, kleine zilverreiger, havik, valken, groene specht, grote bonte specht, fazant. Cliënten verzoeken om na te gaan of er niet meer soorten in het gebied voorkomen dan thans is aangevraagd en dan thans is voorzien in de ontwerp-ontheffing.	Zie antwoord 8.2	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.5	Er is ten onrechte geen ontheffing verleend voor de visdief.	Per brief is door de aanvrager op 12 april 2016 aangegeven dat uit aanvullende gegevens blijkt dat de visdief sinds 2011 niet meer in de vloeivelden bij Buinerveen broedt en daarom ook niet meer als slachtoffer wordt verwacht. Derhalve is een ontheffing voor deze soort niet nodig.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.6	Er is ten onrechte geen ontheffing aangevraagd voor specifieke handelingen in de bouwfase zoals de aanleg van elektriciteitsleidingen, aanvoerwegen of dempen van watergangen.	Uit de effectbeoordeling (bijlage 3 bij de aanvraag), blijkt dat er geen sprake is van overtreding van de verbodsbepalingen uit de Ffwet, tijdens de bouwfase. Er is derhalve ook geen ontheffing benodigd. In de Natuurtoets (bijlage 3 bij de aanvraag) is tevens onderzoek gedaan naar de effecten in de aanlegfase van het windpark. Omdat in de aanlegfase als gevolg van de werkzaamheden geen sprake is van overtreding van de verbodsbepalingen uit de Ffwet/Wnb is geen ontheffing aangevraagd. Voor vogels is op p.82 van de Natuurtoets opgenomen: "Voor vogels is het echter gedurende de werkzaamheden vanwege de fasering mogelijk om elders in (de directe omgeving van) het plangebied een alternatieve foerageer- of rustplek te benutten als ze tijdens een bepaalde fase op een bepaalde plek verstoord worden. Er is daarom geen sprake van maatgevende verstoring: vogels zullen (de directe omgeving van) het plangebied niet verlaten zodat in dit geval ook geen verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied optreedt." Voor vleermuizen is op p. 97 opgenomen: "Verstoring van leefgebied, zowel in de aanlegfase als in de gebruiksfase, speelt bij windturbines zelden een rol (zie bijlage 5 en daarin geciteerde literatuur) en voor Windpark De Drentse Monden - Oostermoer met zekerheid geen rol. Er zijn in het plangebied geen vliegroutes (langs bomenrijen, singels, begroeide watergangen e.d.) die worden doorsneden". Ook zijn er geen jaarrond beschermde nesten aanwezig in het plangebied. De kans dat de groene glazenmakers zich voortplanten in sloten langs de geplande windturbines is zeer klein vanwege het ontbreken van geschikt habitat. Het leefgebied van de groene glazenmaker beperkt zich tot wateren met uitgebreide krabbenscheervegetaties, die vooral langs de randen van het plangebied aanwezig zijn, o.a. in Nieuwediep en Annerveenschekanaal. Er is slechts één locatie in het geplande windpark bekend waar in het verleden krabbenscheer in een sloot groeide die is gelegen nabij een aan te leggen windturbine. Tijdens het veldbezoek in april 2015 is hier geen krabbenscheer aangetroffen en is beoordeeld dat de locatie niet geschikt is als voortplantingswater voor de groene glazenmaker (zie natuurtoets p. 75). Bovendien is in de aanvraag aangegeven dat gewerkt zal worden met een ecologisch werkprotocol, waarmee overtreding van verbodsbepalingen wordt voorkomen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

5.7	Er is onvoldoende grond, gelet op artikel 3.8, lid 5 onder b Wnb, voor het verlenen van een ontheffing.	De ontheffing wordt verleend met gebruikmaking van de voorwaarden artikel 3.8 lid 5 onder a, lid 5 onder b juncto 3 en lid 5 onder c. In hoofdstuk 3 van bijlage 1 bij de aanvraag voor de ontheffing is een uitgebreide onderbouwing gegeven van de toepassing van de belangen 'bescherming van flora en fauna' en 'de volksgezondheid of openbare veiligheid'. Deze onderbouwing is betrokken bij de besluitvorming op de aanvraag en meegenomen bij de beoordeling of de genoemde belangen verlening van de ontheffing rechtvaardigen. Zoals blijkt uit de overwegingen in het ontwerpbesluit zijn deze belangen voldoende onderbouwd met het oog op het voorkomen van klimaatverandering. De realisatie van windturbines draagt ook daadwerkelijk bij aan het voorkomen van klimaatverandering, aangezien dit windturbinepark leidt tot een emissiereductie per jaar zoals weergegeven in tabel 3.1 van de aanvraag. De genoemde annotaties geven geen aanleiding tot een ander standpunt omtrent de toepasbaarheid van de belangen voor de ontheffingverlening. Daarbij moet erop worden gewezen dat de samenvatting door de Afdeling bestuursrechtspraak in de uitspraak van de toepassing van de belangen niet de volledige onderbouwing in de ontheffing voor het windpark Wieringermeer zelf betreft. Deze onderbouwing is uitgebreider en inhoudelijk vergelijkbaar met de onderbouwing voor het windpark Drentse Monden/Oostermoer. Het guidance document is verder een hulpmiddel bij de besluitvorming omtrent de inpasbaarheid van windturbineparken binnen het juridisch kader gegeven door de Habitat- en Vogelrichtlijn. Hoewel het geen juridische status heeft, mag het wel worden meegenomen bij de besluitvorming voor een windturbinepark. Aangezien de Habitat- en Vogelrichtlijn correct in de Wnb zijn geïmplementeerd, is er geen aanleiding te twijfelen aan de juistheid van de toepassing van de belangen voor de ontheffingverlening. In de aanvraag is bovendien in bijlage 1 aangegeven dat sprake is van dwingende redenen van groot openbaar belang, ten aanzien van vleermuizen. Dit zal expliciet worden vermeld in het besluit.	aanpassing van het besluit, aanvulling tekst groot openbaar belang.
5.8	Er is onvoldoende onderzoek gedaan naar alternatieven voor het windpark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.9	Er is niet met voldoende zekerheid vastgesteld, dat de in stand houding van soorten niet in gevaar komt.	Zie antwoord 8.1	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.10	Getwijfeld wordt aan het op een juiste wijze toepassen van de 1% norm voor vleermuizen.	Zie antwoord 8.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
5.11	Ten onrecht wordt geen stilstandvoorziening voorgeschreven met het oog op slachtoffers onder vogels en vleermuizen.	Uit de onderzoeken die bij de ontheffingsaanvraag zijn gevoegd blijkt dat de optredende effecten zodanig beperkt zijn, dat er met zekerheid geen effect op de gunstige staat van instandhouding optreedt. Nadere maatregelen zijn dan ook niet nodig en druisen bovendien rechtstreeks in tegen het doel van de ontwikkeling: het opwekken van energie uit wind.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
6.1	De modellen tav wind (dagen en snelheden) zijn niet objectief.	De windsnelheid is bepaald op basis van langjarige data van het KNMI van nabijgelegen weerstations. Daarnaast kan de gehanteerde windsnelheid worden afgeleid uit de windviewer van RVO: http://windviewer.rvo.nl/windviewer/Index.html?viewer=wind_viewer . Hieruit blijkt een jaarlijkse windsnelheid van circa 8 m/s op ashoogte (145m).	leidt niet tot aanpassing van het besluit
6.2	Er is niet met voldoende zekerheid vastgesteld, dat de in stand houding van soorten niet in gevaar komt	Zie antwoord 8.1	leidt niet tot aanpassing van het besluit
6.3	Er is geen rekening gehouden met het effect van (ondergrondse) trillingen op het welzijn van wormen, kevers, mollen, etc.	Deze soorten worden niet beschermd onder de wet natuurbescherming en zijn daarom niet nader onderzocht. Bovendien zijn de trillingen als gevolg van exploitatie van de windturbines zodanig beperkt dat geen versturende effecten worden verwacht. De gunstige staat van instandhouding van deze dieren is niet in het geding als gevolg van realisatie van windpark.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
6.4	Er is onvoldoende rekening gehouden met slachtoffers onder trekkende ganzen nabij Gieterveen.	De uitgevoerde inventarisaties van flora en fauna zijn te vinden in de ontheffingsaanvraag met bijlagen en aanvullingen (zie o.a. de notitie van 2 april 2016). Hierin staat ook vermeld welke trekkende ganzen in het gebied voorkomen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
6.5	Er is onvoldoende rekening gehouden met alternatieven voor windturbines, zoals zonne-energie en bio-massa energie.	Er ligt geen keuze voor tussen windenergie en andere vormen van duurzame energie: Om de doelstelling duurzame energie van 14% in 2020 en 16 % in 2023 te halen zijn alle vormen van duurzame energie nodig (onder andere zonne-energie en windenergie). Deze sluiten elkaar niet uit, maar zijn allemaal nodig om de doelstelling te behalen. Niet wordt ontkend dat windenergie op zee een substantiële bijdrage kan leveren aan de doelstellingen voor duurzame energie tegen een steeds lagere kostprijs. Dat neemt echter niet weg dat windenergie op land eveneens nodig is voor het behalen van de doelstellingen die voortvloeien uit internationale afspraken en het Energieakkoord teneinde 14% duurzame energie in 2020 gerealiseerd te hebben (16% in 2023). Tevens zijn er prestatieafspraken gemaakt tussen het Rijk en de provincies over het realiseren van 6.000 MW windenergie op land in 2020. Het gebied van windpark De Drentse Monden en Oostermoer is aangewezen in de Structuurvisie Windenergie op land. Met een omvang van circa 150 MW levert het windpark een substantiële bijdrage aan de afgesproken hoeveelheid windenergie op land in de provincie Drenthe en aan de landelijke doelstelling. In de brief van de Minister van 19 januari 2017 (kenmerk: DGETM-EO / 17007828) zijn de resultaten van een recent onderzoek naar vergelijking tussen zonne-energie en windenergie op land gepresenteerd aan de Tweede Kamer. Het onderzoek wijst uit dat windenergie op land ten opzichte van zon-PV de meest kosteneffectieve optie is tot 2023 en zelfs tot 2030. In de aanvraag is dus terecht aangegeven dat er geen redelijke alternatieven zijn voor het windpark.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
7.1	Er wordt bij de bouw van de windturbines onvoldoende rekening gehouden met de broedperiode van de huiszwaluw. Gevraagd wordt om vanaf half april tot eind september geen bouwactiviteiten uit te voeren.	De bouwactiviteiten vinden op zodanige afstand van de gebouwen plaats waar de huiszwaluw mogelijk kan broeden, dat van verstoring als gevolg van deze activiteiten geen sprake is. Een dergelijke maatregel is dan ook niet nodig.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
7.2	Er wordt bij de bouw van de windturbines onvoldoende rekening gehouden met de broedperiode van weidevogels. Gevraagd wordt om in voorjaar en zomer geen bouwactiviteiten uit te voeren.	Er is in de natuurtoets zowel onderzoek gedaan naar de aanlegfase als de exploitatiefase van het windpark. Uit de natuurtoets blijkt dat vanwege de grootschaligheid van het geplande windpark de realisatie van Windpark De Drentse Monden - Oostermoer gefaseerd zal plaatsvinden. Op dit moment is nog niet duidelijk wanneer ieder afzonderlijk onderdeel van Windpark De Drentse Monden - Oostermoer gerealiseerd zal worden. Voor vogels is het echter gedurende de werkzaamheden vanwege de fasering mogelijk om elders in (de directe omgeving van) het plangebied een alternatieve foerageer- of rustplek te benutten als ze tijdens een bepaalde fase op een bepaalde plek verstoord worden. Er is daarom geen sprake van maatgevende verstoring: vogels zullen niet per se (de directe omgeving van) het plangebied verlaten zodat in dit geval ook geen verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied optreedt. Uit het veldonderzoek naar akkervogels blijkt dat het westelijke deel van het plangebied van deelgebied Drentse Monden van belang is voor akkervogels. Nu dit deel van het gebied niet wordt gebruikt voor de plaatsing van windturbines, liggen de voor akkervogels relevante gebiedsdelen buiten de invloedssfeer van het windpark. Daarnaast is aangegeven dat gewerkt zal worden met een ecologisch werkprotocol dat erop gericht is om effecten op beschermde soorten tijdens de aanlegfase wordt voorkomen. De te nemen maatregelen worden bovendien gemonitord. Niet valt in te zien waarom er niet gewerkt zou mogen worden, nu aanvaringsslachtoffers niet worden voorzien, verstoring zeer beperkt en tijdelijk is en maatregelen worden genomen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

7.3	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met verstoring van reëen, hazen, patrijzen, fazanten en andere diersoorten die in het gebied voorkomen.	Uit de natuurtoets blijkt dat vanwege ontbreken van geschikt habitat wordt geconcludeerd dat het intensief agrarisch gebied in het plangebied geen betekenis heeft voor strikt beschermde soorten grondgebonden zoogdieren van Tabel 2 en Tabel 3, met uitzondering van de waterspitsmuis (tabel 3) en de steenmarter (tabel 2). Ook voor laatstgenoemde soorten is onderbouwd dat het plangebied geen betekenis heeft voor deze soorten. De werkzaamheden (aanleg en exploitatie van het windpark) kunnen omschreven worden als een ingreep in het kader van ruimtelijke ontwikkeling. Voor het uitvoeren van dergelijke werkzaamheden geldt voor het overtreden van verbodsbepalingen in het kader van de Ffwet een vrijstelling van zogenoemde tabel 1 soorten (waaronder ree, vos, hermelijn, wezel en haas). De gunstige staat van instandhouding van beschermde grondgebonden zoogdieren is niet in het geding als gevolg van realisatie van windpark. Het betreft namelijk soorten die algemeen voorkomen in Nederland. Daarbij komt dat het aantal dieren dat er potentieel mee gemoeid is zeer klein is, aldus de natuurtoets.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
7.4	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met verstoring van koeien die in het gebied buiten lopen.	Koeien zijn niet beschermd in het kader van de flora- en faunawet, waardoor onderzoek naar de effecten hierop niet nodig zijn. Er zijn ons uit de Nederlandse literatuur geen nadelige effecten op paarden, koeien en ander vee bekend. In Nederland staan inmiddels honderden windturbines in weilanden en nabij stallen of kralen. In internationale literatuur is onderzoek hiernaar bekend in Zweden en Australië. Uit deze onderzoeken blijkt niet dat er een aantoonbaar effect is. Eerder wordt vastgesteld dat vee tot direct onder de windturbine graast.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
7.5	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met de gevolgen voor de volksgezondheid.	De effecten op omwonenden zijn in het kader van het inpassingsplan en MER uitgebreid in beeld gebracht en afgewogen. Verwezen wordt naar het rijksinpassingsplan en het MER. Zie ook hoofdstuk 3 in Bijlage 1 van de aanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
7.6	De negatieve effecten van windtubines op mens en dier zijn onvoldoende onderbouwd.	De effecten op omwonenden zijn in het kader van het inpassingsplan en MER uitgebreid in beeld gebracht en afgewogen. Ook is een uitgebreide effectbeoordeling gemaakt ten aanzien van effecten op beschermde soorten en gebieden in de Natuurtoets en passende beoordeling, bij het MER. Verwezen wordt naar het rijksinpassingsplan en onderliggende MER.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.1	Er is niet met voldoende zekerheid vastgesteld, dat de in stand houding van soorten niet in gevaar komt. Dit geldt met name voor de verstoring van vogels door geluid en licht. Genoemd wordt de verstoring door geluid bij buizerd en havik.	Uit de onderzoeken die bij de ontheffingsaanvraag zijn gevoegd blijkt dat er met zekerheid geen effect op de gunstige staat van instandhouding optreedt. De verschillende soorten roofvogels (waaronder buizerd en havik) die in het plangebied broeden, hebben een relatief grote actieradius, maar zijn met name overdag actief en worden in NW-Europa weinig gevonden als aanvaringslachtoffer. Deze soorten zullen hooguit incidenteel slachtoffer worden van een aanvaring met een windturbine in het plangebied. Er is geen sprake van een effect op de gunstige staat van instandhouding. Binnen de verstoringafstand voor deze soorten zijn geen rust- of verblijfplaatsen aanwezig, waardoor verstoring niet wordt verwacht.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.2	De onderzoeken voor onderbouwing van het besluit zijn onvolledig en/of onjuist. Dit geldt met name vleermuizen, trekvogels, zilverreiger, kwartelkoning, kleine zwaan, broedvogels en amfibien. De onderzoeken zijn inmiddels verouderd, niet uitgevoerd conform het vleermuisprotocol, de watervleermuis is onvoldoende onderzocht, er is geen aanvraag ingediend voor de laatvlieger en rosse vleermuis, er is bij vogels geen rekening gehouden met seizoentrek, de aantallen trekvogels zijn te laag ingeschat en er is geen rekening gehouden met soorten in Duitse N-2000 gebieden.	De aanvrager heeft een uitgebreide effectbeoordeling laten opstellen door Bureau Waardenburg, waarvan veldonderzoek naar het voorkomen van vogels, vleermuizen en overige aanwezige beschermde soorten in het gebied, onderdeel uitmaakt. Met dit onderzoek is afdoende informatie beschikbaar over het voorkomen van soorten in het plangebied. Indien er heeft niet aangetoond waarom aanvullend onderzoek noodzakelijk zou zijn. Er is in de natuurtoets zowel onderzoek gedaan naar de aanlegfase als de exploitatiefase van het windpark. Uit de natuurtoets blijkt dat vanwege de grootschaligheid van het geplande windpark de realisatie van Windpark De Drentse Monden - Oostermoer gefaseerd zal plaatsvinden. Voor vogels is het gedurende de werkzaamheden vanwege de fasering mogelijk om elders in (de directe omgeving van) het plangebied een alternatieve foerageer- of rustplek te benutten als ze tijdens een bepaalde fase op een bepaalde plek verstoord worden. Uit het veldonderzoek naar akkervogels blijkt dat het westelijke deel van het plangebied van deelgebied Drentse Monden van belang is voor akkervogels. Nu dit deel van het gebied niet wordt gebruikt voor de plaatsing van windturbines, liggen de voor akkervogels relevante gebiedsdelen buiten de invloedssfeer van het windpark. Daarnaast is aangegeven dat gewerkt zal worden met een ecologisch werkprotocol dat erop gericht is om effecten op beschermde soorten tijdens de aanlegfase wordt voorkomen. De te nemen maatregelen worden bovendien gemonitord. Niet valt in te zien waarom er in de aanlegfase sprake zou zijn van een effect op de gunstige staat van instandhouding, nu aanvaringslachtoffers niet worden voorzien, verstoring zeer beperkt en tijdelijk is en maatregelen worden genomen. Vleermuizen Het vleermuisonderzoek is in 2016 geactualiseerd met een nieuw veldonderzoek in het plangebied in augustus en september 2016 door Bureau Waardenburg. Het eindrapport is begin december 2016 opgeleverd en vervolgens toegestuurd aan RVO. Het onderzoek in 2016 concludeert dat het huidige gebruik door vleermuizen van het plangebied niet in betekenisvolle mate is veranderd ten opzichte van het onderzoeksjaar 2012. Zowel het soortenspectrum, de getalsmatige samenstelling als ook de verspreiding van de vleermuizen laten voor beide onderzoeksjaren vergelijkbare patronen zien. Met andere woorden, de onderzoeksresultaten uit 2016 hebben geen gevolgen voor de beoordelingen en conclusies in de Natuurtoets en Ffwet rapport bij de aanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.2	Vervolg juistheid onderzoeken.	Het vleermuisprotocol ziet overigens toe op het vaststellen van gebruik van vaste verblijfplaatsen door vleermuizen en niet op vlieggedrag nabij windturbines. In 2012 is de tweekleurige vleermuis niet aangetroffen, dat betekent overigens niet bij voorbaat dat de soort 'gemist' is, maar dat de soort tijdens het onderzoek in ieder geval niet aanwezig was. Tijdens het veldonderzoek in 2016 (zie hiervoor) is de soort 3x aangetroffen. Op basis van deze resultaten wordt geconcludeerd dat de tweekleurige vleermuis incidenteel van het plangebied gebruik maakt. Het is uitgesloten dat het plangebied voor deze soort een belangrijk onderdeel is van de Noordwest-Europese migratieroute. Het aantal waarnemingen van deze soort (in de goede tijd) is zo laag dat met zekerheid niet meer dan incidentele sterfte in het geplande windpark zal optreden (<1 slachtoffer per jaar in het gehele windpark). Er zijn tijdens de onderzoeken in 2012 en in 2016 (in beide jaren is in de migratieperiode in september onderzoek verricht) geen aanwijzingen gevonden dat het plangebied een belangrijk onderdeel vormt van migratieroutes voor migrerende soorten, zoals ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis of tweekleurige vleermuis. De locatie ver in het binnenland en het open, intensief gebruikte agrarische gebied biedt ook geen aanleiding om een dergelijke route voor deze of andere soorten vleermuizen te veronderstellen. De watervleermuis is een soort die laag boven het water vliegt en in Europa niet of zeer zelden als aanvaringslachtoffer bij windturbines wordt gevonden. Er is voor deze soort met zekerheid sprake van niet meer dan incidentele sterfte in het geplande windpark (<1 slachtoffer per jaar in het gehele windpark). Het onderzoek heeft zich gericht op gebiedsgebruik van vleermuizen nabij de windturbines, er is geen onderzoek uitgevoerd naar kraam- of paarverblijven binnen de bebouwde kom aangezien de turbines hier op honderden meters vandaan staan en dus geen invloed hebben op dergelijke verblijfplaatsen. Appellant citeert informatie op de website van RVO en niet het onderzoek wat in Drentse Monden heeft plaatsgevonden. Verstoring en barrièrewerking is niet aan de orde, dit is onderbouwd in de natuurrapporten. Overigens worden verderop op dezelfde website van RVO wel degelijk allerlei bevindingen geciteerd afkomstig uit onderzoeken naar effecten van windturbines op vleermuizen, waaronder een grootschalig onderzoek in 2013 bij vijf moderne windparken in Nederland. Sindsdien is op verschillende locaties in Nederland (en in NW-Europa) onderzoek verricht naar effecten van windparken op vleermuizen. Er is derhalve voldoende bekend.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

8.2	Vervolg juistheid onderzoeken.	<p>Vogels Voor trekvogels kan worden verwezen naar de notitie van Bureau Waardenburg d.d. 6 april 2016 (als bijlage aanwezig bij de aanvraag) met betrekking tot een toelichting over de gehanteerde bronnen en werkwijze met betrekking tot de schatting van het aantal aanvaringslachtoffers onder seizoenstrekken (punt 4 in genoemde notitie). Hieruit blijkt dat rekening is gehouden met vliegbewegingen op lage hoogten (al dan niet tijdens slecht weer), informatie naar vogeltrek in de omgeving van het plangebied en uit radaronderzoek bij andere windparken, etc. Volgens de Windmolenrisicokaart voor vogels ligt het plangebied van het windpark in de voor trekvogels laagste risicozone. Volledigheidshalve wijzen wij op de disclaimer in het rapport behorende bij de Windmolenrisicokaart. In het kader van de Flora- en faunawet is ontheffing aangevraagd voor het doden/verwonden van 72 soorten vogels. Op seizoenstrek is in dat kader nader onderbouwd om welke soorten het gaat en om welke aantallen slachtoffers. Met zekerheid is vastgesteld dat voor geen van de soorten, als gevolg van de additionele sterfte, de gunstige staat van instandhouding in het geding komt en de ontheffing derhalve kan worden verleend. Anders dan appellanten stellen, is in de Natuurtoets geconstateerd dat grote zilverreiger in en buiten het broedseizoen hooguit in lage aantallen in het plangebied aanwezig is. Dit is gebaseerd op langjarige watervogeltellingen en gegevens uit de NDFF. Hogere aantallen grote zilverreigers zijn bijvoorbeeld aanwezig buiten het plangebied in het Hunzedal en Veenhuizerstukken, maar deze vogels slapen ook daar, zodat binnen het plangebied weinig vliegbewegingen plaats vinden. Het is daarnaast van belang dat deze soort een zichtjager is die overdag goed in staat is om de turbines tijdig op te merken. De soort kent geen of nauwelijks vliegbewegingen in het donker. De grote zilverreiger is tot nu toe in Europa ook niet als aanvaringslachtoffer bij turbines gevonden (in een database met meer dan 12.500 aanvaringslachtoffers ontbreekt de soort). Opgeteld leidt dit tot de conclusie dat van genoemde soort hooguit incidenteel (<1 per jaar per soort in het hele windpark) slachtoffers vallen en dus geen ontheffing nodig is. Eventuele verstoring van foeragerende zilverreigers (mocht dit al aan de orde zijn) vormt geen overtreding van verbodsbepalingen in de Ffwet of Wnb. De kwartelkoning komt niet of hooguit incidenteel in het plangebied tot broeden; in de Natuurtoets is de soort daarom niet opgenomen. Volgens de meest recent beschikbare informatie (NDFF en sovon.nl/vogelatlas) waren van de soort in de afgelopen vijf jaar waarschijnlijk 1-3 territoria aanwezig in het Hunzedal, ruim buiten het plangebied.</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.2	Vervolg juistheid onderzoeken.	<p>In de Natuurtoets is voorgerekend dat van de kleine zwaan incidenteel een exemplaar door aanvaring om zal komen in het windpark (<1 slachtoffer per jaar in het gehele windpark). Derhalve is geen ontheffing nodig. De berekening is overigens gebaseerd op recent veldonderzoek naar gebiedsgebruik en vliegbewegingen van kleine zwanen in het plangebied, dit betreft dus actuele informatie over het voorkomen van de soort. Voor de berekening van de 1%-mortaliteitsnorm is uitgegaan van de meest recent beschikbare informatie over populatieomvang in het Zuidlaardermeergebied (in het kader van de toetsing aan Nbwet). In het kader van de Ffwet had ruimer getoetst mogen worden (landelijke populatie), aangezien geen sprake is van een lokale afgebakende populatie. Voor opmerkingen ten aanzien effecten op Natura 2000-gebieden verwijzen wij naar de beroepsprocedure inzake de Nbwet-vergunning. Voor soorten waarvoor geen instandhoudingsdoelstelling is opgesteld, is in de Natuurtoets en het Ffwet rapport bij de aanvraag onderbouwd voor welke soorten ontheffing wordt gevraagd.</p> <p>Amfibieën In de Natuurtoets en het Ffwet rapport (bijlage bij de aanvraag) is onderbouwd waarom amfibieën soorten met zekerheid niet aanwezig zijn in het plangebied. Geschikt habitat ontbreekt, er zijn geen waarnemingen bekend (NDFF) en de soorten die in de ruimere omgeving wel voorkomen (poelkikker, kamsalamander, heikikker) zijn gebonden aan visarme wateren in extensiever beheerde natuurerreinen. De intensief beheerde agrarische gronden in het plangebied vormen geen geschikt habitat voor deze soorten. Zij zijn tijdens steekproefbemonstering van watergangen tijdens het veldonderzoek daarom ook niet aangetroffen.</p> <p>Trekbanen Verstoring van trekbanen van vogels en vleermuizen is, gezien de relatief beperkte schaal van het windpark ten opzichte van de enorme omvang van dergelijke trekbanen uitgesloten. Verstoring van trillingen/geluid is integraal onderdeel van de verstoringseffecten die zijn onderzocht in de natuurtoetsen. In de rapportages bij de aanvraag is opgenomen dat er gebruik zal worden gemaakt van niet-uitlogende bouwmaterialen waardoor het uitspoelen van stoffen naar het grond- en of oppervlaktewater wordt voorkomen. Niet duidelijk is waarom hier nader onderzoek naar moet worden uitgevoerd, aangezien mogelijke effecten op voorhand kunnen worden uitgesloten door toepassing van de genoemde materialen. Er is geen sprake van nieuwe habitats en effecten van straling van kabels op natuur is hooguit lokaal en verwaarloosbaar. Appellant reikt geen informatie aan waaruit het tegendeel blijkt.</p>	
8.3	Er is onvoldoende onderzoek gedaan naar de cumulatie van effecten van de verschillende windparken.	<p>In de brief van 14 september 2016 is aangegeven dat het uitgangspunt in voorliggende ontheffingsaanvraag is dat bij de beoordeling van cumulatie moet worden gecumuleerd met nog niet gerealiseerde (windenergie)projecten die al wel vergund zijn of in een vergaande fase van vaststelling van ontheffingen verkeren, voor zover deze projecten relevant zijn voor populaties van soorten waarvoor ontheffing voor Windpark De Drentse Monden - Oostermoer is verzocht. Ten tijde van het opstellen van de effectonderzoeken voor Windpark De Drentse Monden - Oostermoer was de ontwikkeling van windpark N33 nog onvoldoende concreet, laat staan dat hiervoor een ontheffingsaanvraagprocedure was opgestart. Daarom is in de effectbeoordeling niet gecumuleerd met de ontwikkeling voor Windpark N33.</p> <p>Inmiddels is voor Windpark N33 echter wel een ontheffingsaanvraag ingediend en zijn effectonderzoeken uitgevoerd. Uit de cumulatietoets die voor Windpark N33 is opgesteld blijkt dat in voor geen van de betrokken soorten de gunstige staat van instandhouding in gevaar komt als gevolg van de cumulatieve effecten van Windpark Drentse Monden - Oostermoer en Windpark N33. Andere projecten zijn niet in zodanig vergevorderd stadium dat hiermee rekening kan of moet worden gehouden, dan wel betreffen niet de soorten waarvoor thans ontheffing wordt verleend.</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.4	De 1%-mortaliteitsnorm is op onjuiste wijze toegepast. Meer specifiek: de PBR-methode is ten onrechte niet gebruikt in het onderzoek en er is ten onrechte geen rekening gehouden met de aanwezigheid van deelpopulaties.	<p>Het 1%-criterium is toepasbaar voor zowel vogelsoorten als andere diersoorten. Van belang is te beoordelen of het realiseren van de windturbines geen afbreuk doet aan de staat van instandhouding van de relevante soorten, waaronder de vleermuissoorten. Net als het geval is bij vogels, geldt ook bij vleermuizen dat een additionele sterfte van minder dan 1% van de jaarlijkse sterfte van de vleermuissoort niet leidt tot een afbreuk van de staat van instandhouding. Oftewel, de toepassing van het 1%-criterium is wetenschappelijk aanvaard. Voor deze toepassing is het niet noodzakelijk een uitspraak van het Europees Hof van Justitie te hebben.</p> <p>Uit de onderzoeken die bij de ontheffingsaanvraag zijn gevoegd blijkt dat er op voorhand kan worden vastgesteld dat de 1% norm (ORNIS-criterium) niet wordt overschreden voor alle betrokken soorten. Er treedt daarmee met zekerheid geen effect op de gunstige staat van instandhouding op. Indiener geeft niet aan waarom hij/zij van mening is dat dit wel het geval is.</p> <p>Vogels De overgrote meerderheid (72) van de 81 soorten waarvoor niet uitgesloten kan worden dat jaarlijks één of meer individuen aanvaringslachtoffer zullen worden in Windpark De Drentse Monden - Oostermoer, betreft soorten die hoofdzakelijk tijdens seizoenstrek slachtoffer zullen worden. Vrijwel alle lokaal verblijvende soorten vertonen ook seizoenstrek en kunnen dan ook in het voor- en najaar over het plangebied trekken. De indeling of individuen van een vogelsoort als trekvogels of lokale vogels beschouwd worden is uiteindelijk gebaseerd op de 'herkomst' van de slachtoffers. Als het gros van de slachtoffers onder vogels op seizoenstrek voorzien wordt, wordt gesteld dat deze soort geen duidelijke binding met het plangebied heeft. De sterfte van soorten waarvoor jaarlijks slachtoffers worden verwacht is getoetst aan de relevante flyway-populaties. Deze populaties zijn (zeer) groot zodat op voorhand met zekerheid gesteld kan worden dat de voorziene sterfte lager zal zijn dan 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte (1%- mortaliteitsnorm), waarmee een effect op de GSI voor al deze soorten op voorhand met zekerheid uitgesloten kan worden. Ook voor de overige negen lokale vogelsoorten is een dergelijke toetsing gedaan. Ook voor deze soorten is de verwachte sterfte in het worst case scenario ruim beneden de 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte blijft.</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit

8.4	Vervolg 1%-mortaliteitsnorm.	<p>Het is in het kader van de Flora- en faunawet en sterfte onder vogels gebruikelijk om te toetsen aan landelijke populaties, zie hierover jurisprudentie van de ABRvS (o.a. windpark Noordoostpolder). Voor trekvogels kan ook aan de internationale zogenaamde Flyway populaties worden getoetst omdat deze populaties over Nederland trekken en geen binding met Nederland hebben. Er zijn voor in de ontheffing opgenomen vogelsoorten geen (lokale) deelpopulaties te onderscheiden.</p> <p>Ten behoeve van de aanvraag is uitgebreid onderzoek verricht naar de mogelijke effecten van het windturbinepark op vogelsoorten, waaronder trekvogels. Op basis van dit onderzoek zijn de hoeveelheid mogelijke slachtoffers onder de vogelsoorten bepaald. Daarbij is ook rekening gehouden met relevante mitigerende maatregelen, waaronder het verkleinen van het project en de lay-out en positionering van windturbines. Uiteindelijk is geconcludeerd dat het project, al dan niet door het treffen van maatregelen, niet leidt tot een additionele sterfte van meer dan 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte. De gunstige staat van instandhouding komt dan ook niet in gevaar. Wat betreft het optreden van verstoring van trekvogels kan worden gesteld dat op de schaal van de seizoenstrek, die in het binnenland in Nederland in een breed front plaatsvindt, het ruimtebeslag door beide genoemde windparken verwaarloosbaar is en met zekerheid niet zal leiden tot een dermate grote uitwijking dat die tot voor betrokken soorten tot onoverkomenlijke energetische uitgaven zal leiden. In hetgeen in de zienswijze naar voren is gebracht, is geen aanleiding voor de conclusie dat de besluitvorming onzorgvuldig zou zijn.</p> <p>Tot slot is in de brief van 14 september 2016 aangegeven dat het uitgangspunt in voorliggende ontheffingsaanvraag is dat bij de beoordeling van cumulatie moet worden gecumuleerd met nog niet gerealiseerde (windenergie)projecten die al wel vergund zijn of in een vergaande fase van vaststelling van ontheffingen verkeren, voor zover deze projecten relevant zijn voor populaties van soorten waarvoor ontheffing voor Windpark De Drentse Monden - Oostermoer is verzocht. Uit de cumulatietoets die voor Windpark N33 is opgesteld blijkt dat in voor geen van de betrokken soorten de gunstige staat van instandhouding in gevaar komt als gevolg van de cumulatieve effecten van Windpark Drentse Monden – Oostermoer en Windpark N33.</p> <p>Zelfs in de cumulatieve situatie zal de optredende sterfte onder alle soorten als gevolg van beide windparken ruim beneden de 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte blijven. Er zijn verder geen relevante ontwikkelingen in de nabije omgeving waarvoor een ontheffing is verleend, maar die nog niet gerealiseerd zijn.</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.4	Vervolg 1%-mortaliteitsnorm.	<p>Vleermuizen</p> <p>Voor vleermuizen is een catchment area methode toegepast, dat wil zeggen dat de effecten op de lokale populatie zijn bepaald. De lokale populatie is worst case gedefinieerd, bestaande uit de exemplaren binnen een straal van 30 km en 8 gewone dwergvleermuizen en 2,4 ruige dwergvleermuizen per km². Tevens is het aantal te verwachten aanvaringslachtoffers als gevolg van het windpark bepaald. Hieruit blijkt dat, zelfs bij een krappe benadering van de populatieomvang ruim onder de 1% norm wordt gebleven en een effect op de gunstige staat van instandhouding dus uit te sluiten is. Ook wanneer een cumulatieve situatie wordt bekeken met windpark N33 blijft het aantal slachtoffers dat wordt voorzien onder de 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte.</p> <p>In het kader van de Ffwet is 'significantie' van effecten niet aan de orde; getoetst wordt of effecten kunnen leiden tot aantasting van de gunstige staat van instandhouding. Dat is voor alle effecten op beschermde soorten uitgesloten in de rapporten die ten grondslag liggen aan de aanvraag. Hiertoe is de 1%-mortaliteitsnorm (ORNIS-criterium) als een eerste zeef gebruikt. Zo lang de additionele sterfte (in dit geval sterfte van vogels en vleermuizen) minder is dan 1% van de jaarlijkse natuurlijke sterfte is met zekerheid sprake van een klein aantal en zijn effecten op de staat van instandhouding van de betrokken populaties met zekerheid uitgesloten. Hierover bestaat inmiddels voldoende jurisprudentie bij de ABRvS. Appellant geeft geen nadere onderbouwing waarom PBR wetenschappelijk betrouwbaarder is dan het hanteren van 1%-mortaliteitsnorm als eerste zeef. De PBR methode komt pas aan de orde, en is in de door appellant aangehaalde referentie op pagina 26 van de zienswijze ook daarom toegepast, als de 1%-mortaliteitsnorm duidelijk wordt overschreden. Pas in dat geval is mogelijk sprake van een effect op de staat van instandhouding en is nader onderzoek, bijvoorbeeld met een populatiemodel, zoals PBR, nuttig en relevant. In alle gevallen waarbij de additionele sterfte bij voorbaat onder de 1%-mortaliteitsnorm ligt, zal een berekening met PBR niet leiden tot de conclusie dat de staat van instandhouding in het geding is. Tenslotte wordt opgemerkt dat, anders dan appellant aandraagt, een PBR veel informatie vraagt over populatieparameters (reproductie en overleving, omvang populatie) en een (onzekere) schatting van een 'herstelfactor' die voor de meeste soorten in de aanvraag niet beschikbaar is (en dus evengoed aannames vraagt).</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.5	De voorgestelde mitigerende en compenserende maatregelen zijn onvoldoende om de (negatieve) effecten te compenseren. Zo worden er ten onrechte geen maatregelen voorgesteld voor broedvogels die het gebied verlaten als gevolg van de bouw van windturbines.	<p>Er is in de natuurtoets zowel onderzoek gedaan naar de aanlegfase als de exploitatiefase van het windpark. Uit de natuurtoets blijkt dat vanwege de grootschaligheid van het geplande windpark de realisatie van Windpark De Drentse Monden - Oostermoer gefaseerd zal plaatsvinden. Op dit moment is nog niet duidelijk wanneer ieder afzonderlijk onderdeel van Windpark De Drentse Monden - Oostermoer gerealiseerd zal worden. Voor vogels is het echter gedurende de werkzaamheden vanwege de fasering mogelijk om elders in (de directe omgeving van) het plangebied een alternatieve foerageer- of rustplek te benutten als ze tijdens een bepaalde fase op een bepaalde plek verstoord worden. Er is daarom geen sprake van maatgevende verstoring: vogels zullen niet per se (de directe omgeving van) het plangebied verlaten zodat in dit geval ook geen verslechtering van de kwaliteit van het leefgebied optreedt.</p> <p>Uit het veldonderzoek naar akkervogels blijkt dat het westelijke deel van het plangebied van deelgebied Drentse Monden van belang is voor akkervogels. Nu dit deel van het gebied niet wordt gebruikt voor de plaatsing van windturbines, liggen de voor akkervogels relevante gebiedsdelen buiten de invloedssfeer van het windpark.</p> <p>Daarnaast is aangegeven dat gewerkt zal worden met een ecologisch werkprotocol dat erop gericht is om effecten op beschermde soorten tijdens de aanlegfase wordt voorkomen. De te nemen maatregelen worden bovendien gemonitord. Niet valt in te zien waarom er in de aanlegfase sprake zou zijn van een effect op de gunstige staat van instandhouding, nu aanvaringslachtoffers niet worden voorzien, verstoring zeer beperkt en tijdelijk is en maatregelen worden genomen.</p>	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.6	De effecten op de natuur in de verwijderingsfase zijn niet betrokken in de aanvraag en ontheffing.	Er is geen sprake van overtreding van verbodsbepalingen in deze fase, waardoor een ontheffing niet nodig is. Indien te zijner tijd blijkt dat mogelijk wel sprake is van overtreding, zal een ontheffing worden aangevraagd.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.7	Er is (in aanvraag en besluit) onvoldoende rekening gehouden met de nieuwe Wet Natuurbescherming.	De op het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet natuurbescherming aanhangige procedures tot het nemen van een besluit krachtens de Natuurbeschermingswet 1998, de Flora- en faunawet of de Boswet, zijn aanhangig in de staat waarin zij zich op dat moment bevinden en worden vanaf het tijdstip van inwerkingtreding van deze wet overeenkomstig het bepaalde bij en krachtens deze wet behandeld.	Aanpassing van het besluit aan nieuwe Wnb
8.8	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark	Antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.9	Er heeft ten onrechte geen coördinatie plaats gevonden van besluitvorming.	Antwoord 5.1	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.10	Er is ten onrechte gewacht met besluitvorming op de uitspraak inzake Wieringermeer.	De aanvraag voor de ontheffing is ingediend op 15 september 2015 en nadien enkele malen aangevuld. Uiteindelijk was de aanvraag compleet na aanvulling op 7 oktober 2016. De uitspraak inzake windpark Wieringermeer is gedaan op 4 mei 2016. Bij de beoordeling van de aanvraag is uiteraard rekening gehouden met alle relevante feiten en omstandigheden, waaronder de uitspraak inzake windpark Wieringemeer. Uiteindelijk is de ontheffing verleend met inachtneming van onder meer hetgeen in deze uitspraak is overwogen en de onderzoeken ten grondslag aan de aanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.11	De ontheffingsaanvraag is 6 maal aangevuld. Dit had moeten leiden tot een nieuwe aanvraag.	De aanvraag voor de ontheffing is naar aanleiding van hiertoe strekkende verzoeken aangevuld conform art. 4:5 Awb. Hetgeen is aangevraagd is daarbij niet veranderd, aangezien de aanvullingen de nadere onderbouwing van de verzochte ontheffing voor het windturbinepark betrof. Met de verrichte aanvullingen is naar het oordeel van de staatssecretaris van EZ de voor de besluitvorming noodzakelijke informatie aangeleverd.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

8.12	Er is onvoldoende rekening gehouden met de nieuwe soortenlijst uit de nieuwe Wet Natuurbescherming. Genoemd wordt de roggelie en recente waarnemingen van soorten.	De door appellant genoemde 'nieuwe' soorten komen niet (flora) of hooguit incidenteel in het plangebied voor (witkopgors is bijvoorbeeld een dwaalgast, oftewel in Nederland een extreem zeldzame vogelsoort op doortrek, die jaarlijks gemiddeld met minder dan enkele exemplaren aanwezig is). Appellant draait hier de motivatie om: omdat het zeldzame soorten zijn, zou een effect heel groot kunnen zijn en moeten we zuinig op deze soorten zijn. Dit is uiteraard waar voor die locaties waar die soorten verblijven, maar de soorten zijn zeldzaam omdat ze specifieke biotoopseisen stellen die in het intensief beheerde akkerbouwgebied binnen het plangebied niet (meer) aanwezig zijn. Genoemde vlindersoorten (en overigens alle andere 'nieuwe' soorten) zijn sterk gebonden aan hele specifieke biotopen die vrijwel uitsluitend in natuurterreinen te vinden zijn. Dit wordt bevestigd door het ontbreken van waarnemingen van de nieuwe soorten in het plangebied (check NDFF januari 2017). Akkerbroedvogels zijn overigens uitgebreid onderzocht en dit is beschreven in de natuuronderzoeken die ten grondslag liggen aan de aanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.13	de staatssecretaris van EZ is niet bevoegd tot het afgeven van een ontheffing op grond van de nieuwe Wet Natuurbescherming.	Op grond van het overgangsrecht blijft de staatssecretaris van Economische Zaken bevoegd een besluit te nemen op de aanvraag om ontheffing. Het besluit op de aanvraag zelf dient op grond van art. 9.10, lid 1 Wnb wel te worden genomen met toepassing van de nieuwe wet. Uit art. 9.10, lid 4 Wnb volgt echter dat de staatssecretaris, namens de minister van Economisch Zaken, bevoegd blijft.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.14	Reclamanten verzoeken om nadere informatie betreffende de aanvraag en het besluit.	Indiener geeft niet aan welke onduidelijkheden of tekortkomingen er precies aan de orde zijn.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.15	Er is (ten onrechte) geen ontheffing aangevraagd voor soorten waarvoor incidenteel slachtoffers worden verwacht of soorten waarvoor barrièrewerking een rol speelt.	Er worden geen slachtoffers verwacht, anders dan incidenteel. Voor deze soorten is een ontheffing niet nodig. Barrièrewerking is niet aan de orde.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.16	Is de aanduiding in het ontwerp-besluit dat : " 'redelijkerwijs' mogelijk schade aan soorten voorkomen dient te worden" in lijn is met artikel 2 van de Ffw?	De term 'redelijkerwijs' is ontleend aan artikel 2 lid 2 Ffw.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.17	Welke 'voorbereidende' maatregelen zijn getroffen om te voorkomen dat vogels tot broeden kunnen komen binnen het plangebied?	Het treffen van voorbereidende maatregelen is de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer. Dit wordt nader uitgewerkt in een ecologisch werkprotocol dat wordt opgesteld door een terzake deskundig ecooloog in overleg met de uitvoerende aannemers.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.18	Wie is ontheffinghouder/bevoegd gezag nu de Wnb in werking is getreden?	Voor ontheffingen die zijn aangevraagd voor 1 januari 2017 is de staatssecretaris van EZ het bevoegd gezag. Op grond van het overgangsrecht onder de Wnb verleent deze ook de definitieve ontheffing onder de Wnb. De ontheffinghouders staan vermeld in de ontheffing. Na het onherroepelijk worden van dit besluit is de provincie Drenthe bevoegd gezag. Op dit laatste punt wordt de ontheffing aangepast (voorschrift 13).	aanpassen voorschrift 13 in de ontheffing (d.i. overige voorschriften n.)
8.19	Welke bijbehorende brief (punt 5 voorschriften) dient op de locatie beschikbaar te zijn?	Dit betreft de begeleidende brief bij de verleende ontheffing.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.20	Wie benoemt en betaalt de deskundige (punt 9 voorschriften)?	De invulling en naleving van de voorschriften is de verantwoordelijkheid van de ontheffinghouder(s).	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.21	Op welke termijn wordt gedoeld bij punt 12 voorschriften?	Dit betreft de looptijd van de verleende ontheffing.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.22	Diverse stukken in de bijlagen zijn verouderd omdat niet staat aangegeven dat 5 turbines zijn vervallen in het IP.	Het vervallen van de betreffende 5 turbines wordt gemeld in de ontheffingsaanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.23	Er wordt niet gesproken over de invloed van de funderingen van windturbines, opstelplaatsen, verharding van bestaande en aan te leggen wegen op het watersysteem.	Dit punt is niet relevant in het kader van de Ffw.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.24	Waarom zijn de citaten op pagina 29 en 30 van bijlage 1 uit het rapport Natura 2000 in Nederland gekozen?	De betreffende citaten uit het rapport zijn opgenomen ter nadere onderbouwing van de stelling dat klimaatverandering schadelijk is voor beschermde soorten en gebieden. Dit is relevant voor de onderhavige aanvraag. Van willekeurige citaten is geen sprake.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.25	Wat is de onderbouwing van de vermelding bij het onderwerp Volksgezondheid dat het bouwen van windturbines de oplossing is om weersextremen te doen afnemen, de luchtkwaliteit te verbeteren, overstromingen te voorkomen en de toename en vestiging van nieuwe vectoren, virussen en bacteriën ten gevolge van verandering van het regionale klimaat tegen te gaan?	De productie van elektriciteit met behulp van windturbines komt in de plaats van de productie van elektriciteit door inzet van fossiele brandstoffen. Dit leidt tot minder uitstoot van CO2 en als gevolg daarvan een beperktere invloed op de klimaatverandering.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.26	De elektriciteitsopbrengsten op pagina 48 van bijlage 1 zijn onjuist. Het aantal windmolens bedraagt immers 45 volgens het vastgestelde inpassingsplan en niet 50. Reclamanten eisen daarom een herberekening van de jaarlijkse elektriciteitsproductie.	Een herberekening zal geen invloed hebben op de eindbeoordeling van de ontheffingsaanvraag en wordt derhalve niet noodzakelijk geacht .	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.27	In de tabellen 5.2 en 5.3 (pagina 57 t/m 59 van bijlage 1) zijn geen jaartallen bij de populatiegrootte vermeld. Ook de bronnen waar de gegevens aan zijn ontleend worden niet genoemd.	Deze getallen zijn overgenomen uit tabel 4.3 van bijlage 6 bij de aanvraag. De jaartallen waarvoor de populatieomvang is opgenomen zijn 2014 en 2015. Verwezen wordt naar bijlage 6 bij de aanvraag voor de exacte getallen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.28	De bij de aanvraag geleverde "schatting" van het aantal aanvaringslachtoffers (bijlage 6) is onvoldoende onderbouwd voor verlening van de ontheffing.	De aangeleverde informatie betreffende de aanvaringslachtoffers is voldoende nauwkeurig voor een beoordeling van de ontheffingsaanvraag. In de schatting is 0,3 slachtoffers (worst case, deskundigenoordeel) gehanteerd voor locaties met een (zeer) laag risico op aanvaringen van vleermuizen. Dit om aan te geven dat sprake is van een zeer laag risico ten opzichte van locaties met een verhoogd risico op slachtoffers, maar dat dit risico niet nul is. In de Natuurtoets is beschreven waarom voor laatvlieger geen aanvaringslachtoffers worden verwacht. Het aanvaringsrisico van deze soort is relatief laag, zoals ook naar voren komt uit het overzicht van aanvaringslachtoffers bij windparken in Europa (Dürr 2015). De soort is gebonden aan kleinschalig half open landschap en foerageert hierbinnen dicht bij de grond (dus minder op rotorhoogte) dan bijvoorbeeld rosse vleermuis waarvan wel veel slachtoffers worden gevonden. De aanwezigheid en gebiedsgebruik van vleermuizen in het plangebied is bepaald op basis van veldwerk ter plaatse in 2012 en 2016 en overige in de rapporten geciteerde bronnen. Hieruit komt naar voren dat de rosse vleermuis uiterst zeldzaam is in het plangebied van windpark DMOM en dat het plangebied niet of nauwelijks van belang is als foerageergebied voor de rosse vleermuis. Gezien de intensiteit en continuïteit (o.a. gebruik van anabats en batloggers) van de metingen, betwisten wij dat rosse vleermuis tijdens het onderzoek stelselmatig gemist is. De kans op aanvaringslachtoffers is voor beide soorten in windpark DMOM verwaarloosbaar en bedraagt voor beide soorten minder dan 1 slachtoffer per jaar in het gehele windpark.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.29	Gevraagd wordt naar de lijst met aantallen trekvogelslachtoffers zoals genoemd in de brief van Pondera van 20 november 2015.	Deze lijst is opgenomen in Bijlage 3 van bijlage 6 bij de ontheffingsaanvraag: Achtergrondinformatie bij selectie vogelsoorten ontheffingsaanvraag	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.30	Bij mitigerende maatregelen wordt verwezen naar het beperken van het aantal windturbines. Reclamanten wijzen erop dat het beperken van het aantal windturbines uiteindelijk een politiek-bestuurlijke beslissing van de Minister van Economische Zaken is geweest. Van mitigerende maatregelen kan geen sprake zijn.	Of een mitigerende maatregel het gevolg is van een politiek-bestuurlijke beslissing is voor de beoordeling van de ontheffingsaanvraag in het kader van de flora- en faunawet niet relevant. Het gaat immers om de effecten die deze maatregel sorteert.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
8.31	Er zijn geen wetenschappelijke inzichten over de aantallen te verwachten aanvaringslachtoffers bij toepassing van grotere rotor diameters.	Er bestaan wetenschappelijke inzichten over aantallen slachtoffers bij windturbines (zie referenties in door appellant aangehaalde paragraaf en aanvullend de vogelslachtofferonderzoeken in windparken in de Eemshaven). Uit deze onderzoeken is af te leiden dat grotere rotoren/turbines niet resulteren in een evenredig groter aantal slachtoffers. Dit komt omdat grotere turbines verder uit elkaar staan, er meer ruimte is om tussen en onder de rotoren te passeren en grotere rotoren bovendien langzamer draaien, zodat een deel van de vogels zelfs veilig door het rotorvlak passeert. Deze conclusie kan worden getrokken op basis van de wetenschappelijke onderzoeken die tot nu toe beschikbaar zijn.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

8.32	Er is onvoldende rekening gehouden met verstoring van broedvogels tijdens de aanlegfase	In de onderzoeken welke bij de aanvraag zijn gevoegd blijkt dat tijdens de aanlegfase een tijdelijke verstoring kan optreden, die alleen optreedt in de periode waarin de werkzaamheden worden uitgevoerd. Voor vogels is het gedurende de werkzaamheden vanwege de fasering mogelijk om elders in (de directe omgeving van) het plangebied een alternatieve foerageer- of rustplek te benutten als ze tijdens een bepaalde fase op een bepaalde plek verstoord worden. Na afloop van de (tijdelijke) aanlegfase is de verstoring van beschikbaar leefgebied aanzienlijk kleiner. Bovendien is de verstoringafstand en verstoringgevoeligheid soortspecifiek. In de beoordeling is dit meegenomen. Uit onderzoek is gebleken dat windturbines in het algemeen slechts in beperkte mate een versturende invloed hebben op vogels die broeden. Bij veel soorten zijn in het geheel geen versturende effecten in de broedperiode aangetoond, en waar dat wel het geval is zijn de effectafstanden geringer dan die buiten de broedperiode. Doordat vogels doorgaans in ruimtelijk verspreide territoria voorkomen zijn de aantallen beïnvloede vogels daarnaast veelal kleiner. De (zeer) beperkte verstoringseffecten in de gebruiksfase van het windpark zullen de gunstige staat van instandhouding van landelijk algemene(re) broedvogelsoorten niet beïnvloeden. Nadere maatregelen zijn dan ook niet nodig. Daarnaast is tevens gekeken naar effecten op potentiële foerageercapaciteit. Uit de berekeningen blijkt dat er in de regio een ruim overschot is aan potentiële foerageercapaciteit. Door de ruime marge aan overcapaciteit heeft het geen meerwaarde om dit verschil op soortniveau weer te geven. Voor de soorten toendrarietgans, kolgans en kleine zwaan treden geen wezenlijke versturende effecten op als gevolg van de geringe afname van ongestoord foerageergebied door het gebruik van Windpark De Drentse Monden en Oostermoer.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
9.1	De windturbines zouden langs de grens met Duitsland moeten worden geplaatst.	In de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) zijn 'kansrijke gebieden' aangewezen voor grootschalige windenergie. Dit zijn gebieden waar het relatief vaak en hard waait. Daarnaast zijn het gebieden met grootschalige cultuurlandschappen alsook haven- en industriegebieden en/of grootschalige waterstaatswerken en andere hoofdinfrastructuur. Deze landschappen hebben merendeels ook een bevolkingsdichtheid die naar Nederlandse maatstaven laag is. In de Structuurvisie Windenergie op land zijn gebieden opgenomen die geschikt zijn voor grootschalige windparken. Het plangebied van het windpark DDMOM is één van deze gebieden.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
9.2	De lokale bevolking zou meer moeten kunnen profiteren van de opbrengst van windturbines.	De initiatiefnemers van het windpark passen de Gedragscode draagvlak en participatie wind op land toe, waarin een richtbedrag voor een financiële bijdrage genoemd wordt van € 0,40 tot € 0,50 per MWh. De initiatiefnemers zullen € 0,50 per MWh per jaar afdragen in een gebiedsfonds, gedurende een periode van 15 jaar (vanaf energieproductie). Ook bieden initiatiefnemers bewoners aan om financieel te participeren in het windpark en te delen in de opbrengsten. Dit kan bijvoorbeeld door het kopen van obligaties.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
9.3	Er is onvoldoende rekening gehouden met Lofar.	Het overleg tussen betrokken partijen heeft er toe geleid dat Astron en de initiatiefnemers van het windpark een convenant hebben afgesloten. In het convenant hebben partijen afspraken gemaakt over onder andere de reductie van electromagnetische stoorstraling van de windturbines. Astron en de initiatiefnemers van het windpark laten met het convenant zien dat de activiteiten naast elkaar kunnen bestaan.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
10.1	Niet wordt aangegeven dat er in de gemeente Borger-Odoorn 5 windturbines zijn geschrapt.	Zie antwoord 8.22	leidt niet tot aanpassing van het besluit
10.2	Er is niet getoetst aan de effecten van windturbines op bewoners en onderneming.	Deze afweging heeft reeds plaatsgevonden in het kader van het rijksinpassingsplan.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
10.3	De locatiekeuze is al in 2010 bepaald zonder dekking van een planMER.	Het inpassingsplan voor Windpark De Drentse Monden en Oostermoer geeft invulling aan de beleidskeuze uit de Structuurvisie Wind op Land. Dat wil niet zeggen dat andere locaties voor het opwekken van windenergie niet zijn onderzocht. Weliswaar heeft ten behoeve van de beleidskeuze op basis van milieuonderzoek een onderzoek naar verschillende alternatieven plaatsgevonden, maar in aanvulling daarop is ten behoeve van het MER bij het inpassingsplan onderzoek verricht naar mogelijke locatiealternatieven. Uit het onderzoek bij het MER blijkt dat de locatie De Drentse Monden geschikt is voor het voornemen om ter plaatse een groot windpark te realiseren. De conclusies uit het plan-MER voor de SVWOL kunnen worden onderschreven.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
10.4	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
10.5	Een besluit omtrent de aanvraag ontheffing Ffw is niet gewenst gezien de motie van de 2 ^e Kamer van 20/12/2016.	Zie antwoord 3.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
11.1	Niet wordt aangegeven dat er in de gemeente Borger-Odoorn 5 windturbines zijn geschrapt.	Zie antwoord 8.22	leidt niet tot aanpassing van het besluit
11.2	Er is niet getoetst aan de effecten van windturbines op bewoners en onderneming.	Zie antwoord 10.2	leidt niet tot aanpassing van het besluit
11.3	De locatiekeuze is al in 2010 bepaald zonder dekking van een planMER.	Zie antwoord 10.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
11.4	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
11.5	Een besluit omtrent de aanvraag ontheffing Ffw is niet gewenst gezien de motie van de 2 ^e Kamer van 20/12/2016.	Zie antwoord 3.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.1	Er wordt te snel geaccepteerd dat dieren gedood mogen worden om het milieu te verbeteren.	Zie antwoord 8.1	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.2	Ten onrechte is de 1% norm toegepast.	Zie antwoord 8.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.3	De uitgevoerde onderzoeken zijn niet onafhankelijk van de initiatiefnemers uitgevoerd.	De onderzoeken zijn uitgevoerd door Bureau Waardenburg, een terzake deskundig ecologisch adviesbureau. De initiatiefnemer wordt verplicht dit onderzoek te laten uitvoeren als onderbouwing bij de ontheffingsaanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.4	Er is niets geregeld voor controle achteraf van de gebruikte onderzoeken.	In de ontheffing is een voorschrift opgenomen voor het opstellen van een monitoringplan. Dit moet ter goedkeuring worden voorgelegd aan het bevoegd gezag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.5	Er is niets geregeld voor compensatie van de slachtoffers die komende 25 jaar gaan vallen.	Zoals uit de ontheffingsaanvraag en de ontheffing naar voren komt is er geen verplichting voor het treffen van compenserende maatregelen. Er kan ontheffing worden verleend van de bepalingen Ffw/Wnb omdat geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van soorten.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.6	De onderzoeken naar de ganzen voor onderbouwing van het besluit zijn onvolledig en/of onjuist.	Zie antwoord 6.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
12.7	Er is onvoldoende rekening gehouden met de aanwezigheid van zeldzame vleermuizen in Drouwenezand (N2000) en nabij Stadskanaal.	Deze vleermuizen zijn tijdens de diverse veldonderzoeken niet aangetroffen in het plangebied. De watervleermuis is een soort die laag boven het water vliegt en in Europa niet of zeer zelden als aanvaringsslachtoffer bij windturbines wordt gevonden. Er is voor deze soort met zekerheid sprake van niet meer dan incidentele sterfte in het geplande windpark (<1 slachtoffer per jaar in het gehele windpark). Het onderzoek heeft zich gericht op gebiedsgebruik van vleermuizen nabij de windturbines, er is geen onderzoek uitgevoerd naar kraam- of paarverblijven binnen de bebouwde kom aangezien de turbines hier op grote afstand vandaan staan en dus geen invloed hebben op dergelijke verblijfplaatsen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit

13.1	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.1	de staatssecretaris van EZ is niet bevoegd tot het afgeven van een ontheffing op grond van de <u>nieuwe Wet Natuurbescherming</u> .	Zie antwoord 8.13	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.2	Er heeft ten onrechte geen coördinatie plaats gevonden van besluitvorming.	Zie antwoord 8.9	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.3	De documenten die ter inzage zijn gelegd vertonen ernstige gebreken; er zijn ten onrechte teksten weggelakt, de tekeningsbevoegdheid Stichting DEE is onduidelijk, brief van 20 november 2015 ontbreekt, verslag 27 januari 2016 ontbreekt, brieven zijn niet ondertekend, ondertekening ontwerp-besluit is onduidelijk.	In het kader van de Wet bescherming persoonsgegevens worden de persoonsgegevens op stukken die worden gepubliceerd (zoals ingediende zienswijzen) weggelakt. De overige punten zijn niet van doorslaggevende betekenis voor de beoordeling van de ontheffingsaanvraag.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.4	De zilverreiger en kwartelkoning ontbreken ten onrechte in de aanvraag en besluit.	Zie antwoord 5.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.5	Er is ten onrechte geen ontheffing aangevraagd voor artikel 10, 11 en 12 van de Ffwet.	Er is geen sprake van overtreding van de artikelen 10, 11 en 12. Een ontheffing is dan ook niet nodig.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.6	De naamsvermelding op pagina 1 van de ontwerp-ontheffing is onjuist.	De brief is gericht aan de heer Rijntalder; hij is gemachtigde. Het definitieve besluit zal worden gericht aan de initiatiefnemers van het windpark zoals vermeld in de ontwerp-ontheffing.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.7	De ontheffing wordt ten onrechte verleend voor een termijn langer dan 25 jaar.	Zie antwoord 5.3	aanpassing van het besluit, termijn wordt aangepast (25 jaar).
14.8	Bij de stukken ontbreekt een conversietabel van de artikelen van de Ffw naar de Wnb.	Voor een conversie van de Ffw naar de Wnb kan worden verwezen naar de brochure van het ministerie van EZ: http://www.natuurindegemeente.nl/aandeslagmetdenatuurwet/wp-content/uploads/2016/12/Soortenbescherming_bij_ruimtelijke_ingrepen_1.3_15122016.pdf . Aan het definitieve besluit wordt ter informatie een transponeringstabel toegevoegd als bijlage.	Toevoeging bijlage bij het besluit.
14.9	De email van 7 oktober 2016 is geen aanvulling op de ontheffingsaanvraag	De email van 7 oktober 2016 bevat aanvullende informatie.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.10	Het ontwerp-besluit maakt ten onrechte geen melding van watervogels in kanalen en watergangen.	De uitgevoerde inventarisaties van flora en fauna zijn te vinden in de ontheffingsaanvraag met bijlagen en aanvullingen (zie o.a. hoofdstuk 6 van de Natuurtoets). Hierin staat ook vermeld welke watervogels in het gebied voorkomen.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.11	Het inkorten van de lijnopstelling, parallel aan de weg Nieuwediep gaat in tegen het advies van het College van rijksadviseurs.	Op enkele punten is in het inpassingsplan afgeweken van het advies van het College van Rijksadviseurs. Dit is omschreven in het MER in tabel 16.4 en betreft de 'haak' bij Oostermoer, de extra lange schuine lijn ten noorden van de laagvliegroute en een lege kamer. Bij de (bestuurlijke) keuze van het VKA is het advies van het College van Rijksadviseurs op het aspect landschappelijke inpassing (opstellingsprincipe) meegewogen. Op basis van de bestuurlijke afweging is de "haak" bij Oostermoer opgenomen in het VKA en het inpassingsplan.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.12	Het aantal slachtoffers onder vogels is onderschat als gevolg van het toepassen van grotere rotoren.	Zie antwoord 8.31	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.13	De bewoordingen over klimaatverandering zijn weinig zeggend.	Zie antwoord 8.25	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.14	De gehanteerde term "redelijkerswijs" is zwakker dan de term "voldoende zorg" uit artikel 2 Ffw.	Zie antwoord 8.16	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.15	Onduidelijk is wat wordt bedoeld met "voorbereidende maatregelen".	Zie antwoord 8.17	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.16	Diverse stukken in de bijlagen zijn verouderd omdat niet staat aangegeven dat 5 turbines zijn <u>vervallen in het IP</u> .	Zie antwoord 8.22	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.17	Is de staatssecretaris van EZ bevoegd?	Zie antwoord 8.18	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.18	Welke bijbehorende brief (punt 5 voorschriften) dient op de locatie beschikbaar te zijn?	Zie antwoord 8.19	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.19	Verzoek om de notitie van 6 april 2016 toe te voegen aan het besluit.	In de eerste alinea van het besluit staat welke informatie betrokken is bij de totstandkoming van het besluit.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.20	Wat wordt bedoeld met het "ecologisch protocol" en wie controleert en/of houdt toezicht?	Een ecologisch werkprotocol is een werkprotocol dat projectspecifiek wordt opgesteld door een terzake deskundig ecoloog en waarin de werkzaamheden die worden uitgevoerd worden beschreven en tevens de mogelijke maatregelen worden benoemd om effecten op beschermde soorten te voorkomen tijdens de uitvoering van deze werkzaamheden. Toezicht/handhaving wordt door de provincie Drenthe uitgevoerd.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.21	Wie is na 1 januari het bevoegd gezag?	Zie antwoord 8.18	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.22	Wie benoemt en betaalt de deskundige (punt 9 voorschriften)?	Zie antwoord 8.20	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.23	Op welke termijn wordt gedoeld bij punt 12 voorschriften?	Zie antwoord 8.21	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.24	Er wordt niet gesproken over de invloed van de funderingen van windturbines, opstelplaatsen, <u>verharding van bestaande en aan te leggen wegen op het watersysteem</u> .	Zie antwoord 8.23	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.25	Het uitvoeren van herstelmaatregelen in reactie op de neerwaartse trend van in stand houding van <u>habitattypen is urgent</u> .	Het uitvoeren van herstelmaatregelen is niet een verplichting voor de initiatiefnemer van het windpark.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.26	Wat is de onderbouwing van de vermelding bij het onderwerp Volksgezondheid dat het bouwen van windturbines de oplossing is om weersextremen te doen afnemen, de luchtkwaliteit te verbeteren, overstromingen te voorkomen en de toename en vestiging van nieuwe vectoren, virussen en bacteriën ten gevolge van verandering van het regionale klimaat tegen te gaan?	Zie antwoord 8.25	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.27	De elektriciteitsproductie van het windpark zal lager zijn dan 636.000 Mwh.	Zie antwoord 8.26	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.28	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark.	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.29	In de tabellen 5.2 en 5.3 (pagina 57 t/m 59 van bijlage 1) zijn geen jaartallen bij de populatiegrootte vermeld. Ook de bronnen waar de gegevens aan zijn ontleend worden niet genoemd.	Zie antwoord 8.27	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.30	De 1%-mortaliteitsnorm is op onjuiste wijze toegepast. Er is ten onrechte geen rekening gehouden met de <u>aanwezigheid van deelpopulaties</u> .	Zie antwoord 8.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.31	De bij de aanvraag geleverde "schatting" van het aantal aanvaringsslachtoffers (bijlage 6) is <u>onvoldoende onderbouwd voor verlening van de ontheffing</u> .	Zie antwoord 8.28	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.32	Gevraagd wordt naar de lijst met aantallen trekvogelslachtoffers zoals genoemd in de brief van Pondera van 20 november 2015.	Zie antwoord 8.29	leidt niet tot aanpassing van het besluit

14.33	Bij mitigerende maatregelen wordt verwezen naar het beperken van het aantal windturbines. Reclamanten wijzen erop dat het beperken van het aantal windturbines uiteindelijk een politiek-bestuurlijke beslissing van de Minister van Economische Zaken is geweest. Van mitigerende maatregelen kan geen sprake zijn.	Zie antwoord 8.30	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.34	De gebruikte onderzoeksgegevens zijn verouderd en er is niet gewerkt conform het vleermuisprotocol.	Zie antwoord 8.2	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.35	Het broedseizoen uit de ontheffingsaanvraag wordt ten onrechte niet genoemd in het besluit.	Zie antwoord 14.19	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.36	In de ontheffingsaanvraag wordt ten onrechte melding gemaakt van de inmiddels verouderde wetgeving Ffw en Nbw.	Deze aanvraag is ingediend onder het regime van de oude wetgeving, de ontheffing zal worden verleend onder het regime van de nieuwe wetgeving. Zie ook antwoord 14.8.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.37	In de notitie van 6 juni 2016 wordt niet vermeld van welk windturbinepark de gegevens zijn gebruikt.	De beantwoording van de vragen heeft in de genoemde notitie betrekking op windpark Drentse Monden - Oostermoer	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.38	Er is ten onrechte geen gebruik gemaakt van de Sovon gegevens uit 2015.	Ten behoeve van de inventarisatie van aanwezige soorten in het gebied is gebruik gemaakt van gegevens uit de NDFF en veldwerkgegevens. In de NDFF zijn de gegevens van SOVON verwerkt.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.39	Er is geen rekening gehouden met cumulatieve effecten van het windpark Emmen.	Zie antwoord 8.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.40	Er wordt geen rekening gehouden met de bouw van windturbines groter dan 3 MW	Voor de effectbeoordeling op beschermde soorten zijn de afmetingen van de windturbines maatgevend. Het vermogen van de generator heeft geen invloed op de omvang van de effecten.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.41	Uit de aanvraag blijkt niet op welke wijze het monitoringprogramma vastgesteld gaat worden en op welke wijze zal worden gerapporteerd.	Zie antwoord 12.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.42	De plaatsing van windturbines in de nabijheid van de laagvliegzone is een risico voor de openbare veiligheid.	De windturbines worden buiten de laagvliegzone geplaatst en voorzien van luchtvaartmarkeringslichten, waardoor van een risico voor de openbare veiligheid geen sprake is. (verwezen kan worden naar de brief van de minister van Defensie van 9 juni 2015, waarin wordt bevestigd dat de windturbines zich buiten de zone bevinden).	leidt niet tot aanpassing van het besluit
14.43	De ter inzage legging gedurende de kerstvakantie is in strijd met de zorgvuldigheid.	De wettelijke termijn van 6 weken voor ter inzage legging kent geen bepaling omtrent de kerstvakantie.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.1	Er wordt bij de bouw van de windturbines onvoldoende rekening gehouden met de broedperiode van de boerenwaluw. Gevraagd wordt om vanaf half april tot eind september geen bouwactiviteiten uit te voeren.	Zie antwoord 7.1: voor de boerenwaluw geldt hetzelfde als voor de huiswaluw.	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.2	Er wordt bij de bouw van de windturbines onvoldoende rekening gehouden met de broedperiode van weidevogels. Gevraagd wordt om in voorjaar en zomer geen bouwactiviteiten uit te voeren.	Zie antwoord 7.2	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.3	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met verstoring van reeën, hazen, patrijzen, fazanten en andere diersoorten die in het gebied voorkomen.	Zie antwoord 7.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.4	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met verstoring van koeien die in het gebied buiten lopen.	Zie antwoord 7.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.5	Er wordt in de aanvraag geen rekening gehouden met de gevolgen voor de volksgezondheid.	Zie antwoord 7.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
15.6	De negatieve effecten van windturbines op mens en dier zijn onvoldoende onderbouwd.	Zie antwoord 7.6	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.1	Er is niet met voldoende zekerheid vastgesteld, dat de in stand houding van soorten niet in gevaar komt.	Zie antwoord 8.1	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.2	De onderzoeken voor onderbouwing van het besluit zijn onvolledig en/of onjuist. Dit geldt met name vleermuizen, trekvogels, zilverreiger, kwartelkoning, kleine zwaan, broedvogels en amfibien.	Zie antwoord 5.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.3	Er is onvoldoende onderzoek gedaan naar de cumulatie van effecten van de verschillende windparken.	Zie antwoord 8.3	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.4	De 1%-mortaliteitsnorm is op onjuiste wijze toegepast. Meer specifiek: de PBR-methode is ten onrechte niet gebruikt in het onderzoek.	Zie antwoord 8.4	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.5	De voorgestelde mitigerende en compenserende maatregelen zijn onvoldoende om de (negatieve) effecten te compenseren	Zie antwoord 8.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.6	De effecten op de natuur in de verwijderingsfase zijn niet betrokken in de aanvraag en ontheffing.	Zie antwoord 8.6	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.7	Er is onvoldoende informatie verschaft over de nieuwe wet natuurbeheer.	Zie antwoord 8.13	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.8	Er is onvoldoende rekening gehouden met het alternatief voor windturbines: een zonnepark	Zie antwoord 6.5	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.9	Er heeft ten onrechte geen coördinatie plaats gevonden van besluitvorming.	Zie antwoord 8.9	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.10	Er is ten onrechte gewacht met besluitvorming op de uitspraak inzake Wieringermeer.	Zie antwoord 8.10	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.11	De ontheffingsaanvraag is 6 maal aangevuld. Dit had moeten leiden tot een nieuwe aanvraag.	Zie antwoord 8.11	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.12	Er is onvoldoende rekening gehouden met de nieuwe soortenlijst uit de nieuwe Wet Natuurbescherming. Genoemd worden akkeronkruiden en rooie lelie.	Zie antwoord 8.12	leidt niet tot aanpassing van het besluit
16.13	De staatssecretaris van EZ is niet bevoegd tot het afgeven van een ontheffing op grond van de nieuwe Wet Natuurbescherming.	Zie antwoord 8.13	leidt niet tot aanpassing van het besluit